

נחמד למקרא

48

לעילוי נשמת
משה בן יוסף ז"ל
השבוע פקודת שנתו

פנינים מתוך הספר 'נחמד למקרא' העתיד לצאת לאור בעז"ה | פרשת ויחי

"ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באזרית הימים" (בט"ו, א)

"ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלוקים בזה ויאמר קוזם נא אלי ואברכם" (מזו, ט)

"ואגידה לכם. זיקק יעקב לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה, והתחיל לומר דברים אחרים" (פסחים נו.).

יש לדקדק, מדוע הוצרך יעקב להוסיף תיבת - "נא", דבין לשיטת רש"י (לעיל כב, ב. שמות יא, ב) "אין נא אלא לשון בקשה", ובין לשיטת "אונקלוס" (כאן) שמתרגם: "כען", דהיינו עכשיו, לכאורה סגי למימר - "קחם אלי ואברכם".

עי' ב"שפתי חכמים" (אות ה) שביאר, מהיכן למד רש"י שיעקב ביקש לגלות את הקץ, לפי שאמר שני לשונות שרומזות לקץ - "האספו" ו"הקבצו" [עי' עוד ב"דעת זקנים מבעלי התוספות" (כאן). דרמו בזה שילכו בגלות שתי פעמים, ויאספו בשניהם]. ועוד, מדכתיב - "באחרית הימים", דהוא מיותר, אלא רמז לקץ הימין שיהיה באחרית הימים, עכ"ד.

ויש לבאר, עפמש"כ רש"י (כאן ולעיל פסוק ח) שיעקב אבינו ביקש לברך את מנשה ואפרים, ונסתלקה ממנו השכינה, וביקש יוסף רחמים על הדבר, ונחה עליו רוח הקודש, עיי"ש. לכך אמר "קחם נא אלי", דהיינו עכשיו, דחשש שמא שוב תסתלק ממנו השכינה, ולא יוכל לברכם.

ויש להעיר, דרש"י בד"ה נוקט תיבות - "ואגידה לכם", משמע, דמתיבות אלו דורש כן, ולא מלשון "האספו" ו"הקבצו" או מלשון "באחרית הימים".

ואף לשיטת רש"י יש לבאר כן, דבמקום שאין לפרש "נא" מלשון "בקשה", יש לפרש מלשון "עכשיו". עי' רש"י לעיל עה"פ (יב, יא) "הנה נא ידעתי", ועה"פ (יט, ב) "הנה נא אדני", דס"ל ד"נא" מתפרש שפיר מלשון "עכשיו".

ויש מקום לומר, דאכן רש"י לומד כן מתיבת "ואגידה", דהנה אצל רבקה נאמר (כו, מב) "ויגד לרבקה את דברי עשו" וכו', ופרש"י (שם) "ברוח הקודש הוגד לה, מה שעשו מהרהר בלבו", משמע, שלשון "ויגד" מורה על רוח הקודש, וא"כ אף הכא שנאמר "ואגידה" הוא ברוח הקודש, והיינו שביקש יעקב לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה.

עוד יתכן לבאר, דהנה גבי ישמעאל נאמר (לעיל כא, יז) "באשר הוא שם", ודרשו חז"ל (רש"י שם, ראש השנה טז:) אין דנים את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות, עיי"ש. וזהו שאמר יעקב - "קחם נא אלי", לפי מה שהם עכשיו, ד"נא" הוא לשון עכשיו, ולכך - "ואברכם".

"ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה לאמר אם נא מצאתי זון בעיניכם דברו נא באזני פרעה לאמר" (ג, ד)

שו"ר שכ"ה כלי יקר" (כאן). והוסיף, דזהו שנאמר (להלן פסוק כ) "ויברכם ביום ההוא לאמור" וכו', שבירכם כפי מה שהיו ביום ההוא, ולא היה חושש אל העתיד מה שיבוא מזרעם, כי אין דנים את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, עיי"ש.

בפשטות, מה דכתיב "באזני פרעה", הוא כדרך שכתב רש"י לעיל (מד, יח) גבי יוגש אליו יהודה וכו' - "יכנסו דברי באזניך". ואף כאן ציוה יוסף - "דברו נא באזני פרעה", דברים הנכנסים אל הלב, כדי שיתן לו רשות ללכת לקבור את אביו בארץ ישראל.

אך אכתי צ"ב, כיון דבתחילה לא רצה לברכם מחמת סיבה זו, שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים, ויהא ובניו ממנשה (רש"י פסוק ח). א"כ מ"ש השתא שלא חשש לזה, הלא כבר מתחילה ידע ענין זה של - "באשר הוא שם", ואפ"ה לא רצה לברכם.

ונראה עוד לבאר, עפמש"כ רש"י להלן (פסוק ו) עה"פ "ויאמר פרעה עלה וקבר את אביך כאשר השביעך", ופרש"י (שם) "כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה, לא הייתי מניחך, אבל ירא לומר עבור על השבועה, שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה שנשבעתי לך, שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודך על שבעים לשון, ואתה אינך מכיר בו, כדאיאת במסכת סוטה" (לו:). וזהו שנאמר לעיל מיניה (פסוק ה) "אבי השביעני לאמר" וכו', שהוכיר לו ענין השבועה.

"ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר עי' ימינך על ראשו" (מזו, יז)

והנה, את כל הדין והדברים הנ"ל, יש לפרש בשני אופנים. או שבסוף דיבר יוסף בעצמו עם פרעה, וכדמשמע בסוטה (שם). או ששליחי יוסף דיברו עם פרעה ברמזים - "אבי השביעני", והוא השיב להם - "כאשר השביעך", דאל"כ הדבר היה נודע לכל, שפרעה אינו מכיר לשון הקודש.

יש לדקדק, מדוע נאמר "הבכר" חסר וי"ו. ועוד, דלעיל (מא, נא) נאמר "הבכור" מלא, "ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה" וכו'.

ויתכן, דבא הכתוב לרמוז, שאע"פ שמנשה הוא הבכור, מ"מ הוא חסר קצת, דאחיו אפרים יגדל ממנו, כמו שאמר יעקב (פסוק יט) "ידעתי בני ידעתי, גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל, ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים", וכן בברכה הקדים את אפרים למנשה (פסוק כ) "ישמך אלוקים כאפרים וכמנשה", לכך נאמר "הבכר" חסר.

לאדני". משום דהתם היתה סיבה להיותם עבדים, גניבת הגביע, משא"כ הכא.

שו"ר בספר "אור החמה" (עמ' רב) שהביא בשם ה"בית יעקב" שכתב, שזה גופיה מה שענה להם יוסף (פסוק יט) "אל תיראו כי התחת אלוקים אני", דאיך תאמרו - "הננו לך לעבדים", הלא אתם עבדי אלוקי אבי (פסוק יז), וכי התחת אלוקים אני - לקחת עבדיו לי לעבדים. ועוד, אפשר שזה גופיה מה שציוה אבינו (פסוק יז) "שא נא לפשע עבדי אלוקי אביך", דמאחר שהם עבדי ה', לא תוכל לעבדם או למכרם לעבדים כמו שעשו לך, ואין לך כי אם לעבור על פשעם, עיי"ש.

אך אכתי צ"ב, איך מתחילה אמרו כן - "הננו לך לעבדים".

"וימת יוסף בן מאה ועשר עשר ויוזנטו אתו וייעם בארון במצרים" (ג', כו)

יש להבין, איך מסתיימת הפרשה [החומש] במות יוסף הצדיק, הא קיי"ל ("ירושלמי" מגילה פ"ג, ה"ז) דאין מסיימים בדבר רע. וכמש"כ רש"י (סוף מגילת איכה), דמשו"ה כפל קרא שלפניו "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם", כדי שלא לסיים בדברי תוכחה, וכן בישעיה (סו, כג) ותרי עשר (מלאכי ג, כג) וקהלת (יב, יג), עיי"ש.

וכ"ה "תוספות" (שלהי כתובות, ד"ה עתידין), דמשו"ה סיים רבי את מסכת כתובות בדרשת: "עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות" וכו', כדי לסיים בדבר טוב, עיי"ש.

⋮

והנה, כיוצא בזה נשאל בשו"ת "רב פעלים" (ח"ד, אור"ח, סי' מב), כיצד מסתיימת פרשת במדבר (ד, כ) בדבר רע - "ומתו". ותיירץ: "כיון דאחר סיום הפרשה מברך העולה ברכת התורה, שהיא תקנת חז"ל אנשי כנסת הגדולה, והיא חיוב על אדם, לא חשיב סיום - "ומתו" סיום, אלא ברכת התורה הוא הסיום, ואפילו שהחזן קורא והעולה מברך, כיון דצריך להטות אזניו אל הברכה ולענות אמן והשומע דינו כקורא".

והוסיף (שם) "מיהו הלומד שנים מקרא שאינו מברך אחר קריאתו, כשיגיע, לא יסיים "ומתו" וישתוק, אלא יאמר פסוק א' מפרשה שניה שאחריה, או פסוק א' ממה שקרא, וג"כ יאמר אותו שנים מקרא ואחד תרגום. וכן יזהר בהפטרות, כמו הפטרה דפרשת טהרות המסיימת "וירמסוהו וימות", דג"כ יאמר בסיום, פסוק מפסוקי הפטרה שקרא. וכבר בעבור זה, נהגו המדפיסים להדפיס הפטרה המסיימת "כל הארץ חרם", להדפיס פעם שנית פסוק "הנה אנוכי שולח לכם את אליה הנביא" האמור קודם, וכופלין אותו עוד, לסיים בטוב, עכ"ל.

⋮

עי' עוד בספר "שלל לא יחסר" (במדבר עמ' סב), שהביא בשם הגהות מהרש"ם (מועד קטן כח:): שתיירץ, שמאחר שאין מוקדם ומאוחר בתורה, א"כ יתכן שפסוק זה המסיים בדבר רע, מקומו באמת באמצע הפרשה, ולא בסופה. אך עדיין צ"ע, מדוע סידר עזרא (עי' ב"ח סי' תרפה) לסיים בפסוק זה.

עוד תירץ, שמכיון שהתורה אצולה מה' יתברך, וכתוב (תהלים ה, ה) "לא יגורך רע", וכן כתיב (איכה ג, לח) "מפי עליון לא תצא הרעות", א"כ הגם שכפי הנגלה לעינינו פשט הכתוב מורה על רעה, אך באמת טוב גנוז בו. עוד תירץ, ע"פ דברי זקנו ה"תכלת מרדכי" (פרשת בראשית, אות יג), עיי"ש.

ולפי הפירוש השני, שהוא פשוטו של מקרא - "דברו נא" וכו', יש לומר, דזהו שנאמר "באזני פרעה", כפשוטו, שרק פרעה ישמע דבר זה - "אבי השביעני" וכו', ויבין הרמז שרומז לו יוסף בענין השבועה שנשבע לו. וזהו שהוסיף הכתוב - "לאמר", דלא היתה אמירה ממש אלא רמיזה. שו"ר כע"ז ב"אלשיך" (כאן), עיי"ש.

"אבי השביעני לאמר הנה אנכי מות בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני ועתה אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה" (ג', ה)

יש לדקדק, מהו הלשון "מת בקברי", הרי המיתה היא עוד קודם הקבורה.

וב"אילת השחר" (כאן) כתב לבאר, דתיבת "בקברי" לא קאי על "אנכי מת", אלא קאי על ההמשך "אשר כריתי לי" וכו'. אך העיר, שמהטעמים לא משמע כן, עיי"ש.

⋮

ויש לבאר, עפמש"כ בספר "ילקוט דוד" (עמ' קב) בשם ה"זוהר הקדוש", שיעקב אבינו לא מת עד שבא לארץ ישראל, וזהו שכתוב (מו, ל) "ושכבתי עם אבתי", ופרש"י (שם) "ואני סופי לשכב עם אבותי", ר"ל בארץ ישראל, עכ"ד.

ויש להוסיף, דלא רק שיעקב אבינו מת בארץ ישראל, אלא מת "עם אבתי" דייקא, והיינו במערת המכפלה. וכ"כ בספר "שארית ישראל" (דרוש יד), שלא נסתלק יעקב במצרים, אלא היה כמתעלה בעלמא, ורק לאחר שהעלוהו בניו למערת המכפלה בקבורת אבותיו, שם נסתלק מן העולם, וע"ז רמז ליוסף - "ושכבתי עם אבתי", שלא יסתלק מן העולם, רק כשיבוא אצל אבותיו, עכ"ד. וזהו שנאמר הכא - "הנה אנכי מת בקברי", דמתתי תהיה בקברי, דהיינו במערת המכפלה.

⋮

ושמעתי מגיסי הרב איתמר אהרוני שליט"א, לבאר בזה מה שאמרה רבקה אמנו - "למה אשכל גם שניכם יום אחד" (כו, מה), והלא יעקב מת קודם לעשוי, שכשעלו לקבור את יעקב במערת המכפלה, עמד עשוי ועיכב עליהם, ובא חושים בן דן והרגו, כמבואר בסוטה (יג).

דהנה בתרגום "יונתן בן עוזיאל" (פסוק יג) איתא, שכאשר חושים בן דן קטע את ראשו של עשו בסייף, התגלגל ראשו אל תוך מערת המכפלה, ונח עם יצחק אביו, ולאחמ"כ קברו את יעקב במערת המכפלה, עיי"ש, וכיון שלא מת יעקב עד שבא אצל קברו במערת המכפלה, שפיר נתקיימה נבואתה של רבקה - "למה אשכל גם שניכם יום אחד".

"וילכו גם אזויו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים" (ג', יז)

לכאורה צ"ב, איך אמרו ליוסף - "הננו לך לעבדים", הלא עה"פ (ויקרא כה, נה) "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם", דרשו חז"ל (בבא מציעא י.) "עבדי הם, ולא עבדים לעבדים". עי' עוד ברש"י (שמות כא, ו) "אמר הקב"ה, דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים, כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות, ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם, ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו, ירצע בפניהם".

[ומה שאמרו לעיל (מד, טז) "האלוקים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו". וכן מה שאמר יהודה (מד, לג) "ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד